

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 2.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ÁRVAI TAMÁS KRISTÓF**
INFORMÁCIÓS HASZON VAGY VESZTESÉG?
- **FELFÖLDI SZABOLCS**
EGY ÁSATÁS A 15. SZÁZADI SELYEMÚTON?
- **SZÁSZ GÉZA**
UTAZÁSI LÁZ, INFORMÁCIÓÉHSÉG, ISMERETKÖZVETÍTÉS
- **KOVÁCS JANKA**
TECHNOLÓGIAI UTAZÁS ÉS ELMEÜGYI REFORM
- **MIHÁLYI DOROTTYA**
GYARMATI PROPAGANDA ÉS ELHALLGATOTT INFORMÁCIÓ
- **Z. KARVALICS LÁSZLÓ**
A VENDÉGBARÁTSÁG INTÉZMÉNYÉTŐL A SZELFITURISTÁKIG
- **SZEMLE**
SZABÓ-GAJMER BERNADETT, STRÓBL ERZSÉBET,
GORZÁS BENJÁMIN, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az utazások, az utazók és az utazási irodalom világa információtörténeti nagytéma alatt (Z. Karvalics László – Szabó-Gajmer Bernadett)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Árvai Tamás Kristóf: Információs haszon vagy veszteség? II. Sarrukín asszír király i. e. 714-es urartui hadjáratának értelmezési családjai	185
Felföldi Szabolcs: Egy ásatás a 15. századi Selyemúton?	
Giosafat Barbaro tanai kalandja és információtörténeti hozadéka	215
Sulyok Anita: Úton, útfélen. Giacomo Casanova helyváltoztatásainak információs hozadéka	231
Szász Géza: Utazási láz, információéhség, ismeretközvetítés. Francia utazók a reformkori Magyarországon	241
Kovács Janka: Technológiai utazás és elmeügyi reform. A pszichiátriai intézményesülés lehetőségei és mintái a 19. századi Magyarországon	257
Mihályi Dorottya: Gyarmati propaganda és elhallgatott információ a 19. század végi észak-afrikai útleírásokban	283
Z. Karvalics László: A vendégbarátság intézményétől a szelfituristáig. Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában	299
<i>Szemle</i>	
A <i>Viatica</i> az utazástörténetre szakosodott folyóiratok között (Szabó-Gajmer Bernadett)	317
Moszkóvia rövid története (Stróbl Erzsébet)	320
Luther a protestáns emlékezetkultúrában. Luther-émlékművek 1817–1917 között (Gorzás Benjámin)	323
Regionális és nemzeti struktúrák Közép-Európában (Demeter Gábor)	326

Luther a protestáns emlékezetkultúrában

Luther-émlékművek 1817–1917 között¹

Camilla Schneider 2023-ban megjelent monográfiája témája tekintetében igen nagy vállalást tesz. A szerző a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetemen folytatta tanulmányait, a most ismertetendő könyv disszertációjának kibővített változata. A kötet négy nagy részre osztható. Az első nagyobb egység a 19. századi politikai, társadalmi és egyházi viszonyokat elemzi. Ezt követi a leghangsúlyosabb rész, a szobrok és történetük elemzése, majd a korabeli Luther-kultusz általános bemutatása, végül pedig egy rövid kitekintés a mai időkre.

A szerző a németországi Luther-émlékművek vizsgálatát tűzte ki célul az emlékezet-történet szempontjából. Az elemzés időszakának kiválasztását az indokolta, hogy a Luther Márton tiszteletére állított emlékművek főképpen a 19. században és a 20. század elején szaporodtak meg, leginkább a reformáció évfordulói kapcsán. A kötet bemutatja azt is, hogy miként változott a Luther-kép a 19. századi német társadalomban. A kulcsmomentum a történeti kontextualizálás, a szoborállítások körülményeinek értelmezése az adott kor viszonyrendszerében, figyelembe véve a helyi sajátosságokat, ami az egyes német régiók, városok történetének megértéséhez is hozzájárul.

Elsősorban a reformáció 300. és 400. évfordulója, 1817 és 1917 között felállított Luther-szobrokat veszi górcső alá a szerző. Az időszak kifejezetten mozgalmas korszakokat foglal magában: a restauráció (*Vormärz*), az 1848-as forradalmak, a német állam létrejötte és az első világháború határozta meg Németország történetét. 1817-ben tették le a wittenbergi Luther-szobor alapkövét, az első világháború után pedig nemigen avattak újabb szobrokat.

Camilla Schneider azzal indokolja témaválasztását, hogy mind ez idáig a német történetírás nem fordított elég figyelmet a Luther-szobrok vizsgálatára. A felhasznált forrásanyag igen izgalmas információkat rejt magában. A szerző feldolgozta az állami, városi és egyházi levéltárak anyagait, elsősorban a hatóságok, közgyűlések, bizottságok jegyzőkönyveit, melyek igen gazdag beszámolókat tartalmaznak arról, hogy hol, melyik városban mikor hoztak létre szobrokat, ezeket kik tervezték és finanszírozták, illetve egyáltalán hogyan merült fel egy közteri Luther-szobor felállításának igénye. Kiindulópontul Otto Kammer részletes forrásközlése, katalógusa szolgált, amely tartalmazza a németországi Luther-szobrok legfőbb adatait. A Lutherről szóló 19–20. századi szakirodalmat szintén igen alaposan áttanulmányozta a szerző, mivel abból nyomon követhető, milyen szempontrendszer alapján írtak a történészek, értelmiségiek Lutherről és a reformációról, miként tekintettek a reformátor tevékenységére és a német kultúrára és művelődésre gyakorolt hatására. Az emlékezet-történeti kutatások kiemelkedő forrásait jelentik a szintűgy elemzett szoboravatási beszédek.

¹ Schneider, Camilla: *Die Lutherdenkmäler zwischen 1817 und 1917. Denkmalforschung, Lutherrezeption und protestantische Erinnerungskultur*. Berlin–Boston, De Gruyter, 2023. 461 p.

A könyv egyik fő kérdése az, hogy a német társadalom milyen módon viszonyult egy több száz évvel azelőtt élt, alkotott személyhez, mit vetítettek rá az újabb korok a Luther-képre, az új politikai eszmék miként közelítettek a reformátorhoz. Az új körülmények és gondolatok Luther megítélésének változásához, torzulásához, végső soron a Luther-kultusz átforgalmazásához vezettek. A kulturális emlékezet alapvető elemét képező szobrok és emlékművek példája is mutatja, hogy a későbbi korok eltérő módon értelmezték Luther tevékenységét, és a 19. századi németiség kiemelte Luther személyét a saját korából.

A könyv másik alapvető témája a megemlékezés problémaköre: mi készíti, ösztönzi a későbbi korok társadalmát arra, hogy az emlékezetkultúra eszközeivel kiemeljen bizonyos személyeket és eseményeket, valamint ünnepséget rendezzen történeti események évfordulóin. Az összefüggések értelmezéséhez Camilla Schneider Maurice Halbwachs, Aleida és Jan Assmann, valamint Thomas Nipperdey munkáit vette alapul. A szerző elsősorban a vallásos hagyomány szerepét hangsúlyozza, azt az évszázados szokást, hogy a korai időktől kezdve megünnepeltek bizonyos egyházi személyekhez kapcsolódó napokat, évfordulókat. A megemlékezés gyakorlata átkerült a szintén keresztény gyökerekből táplálkozó társadalom életébe. A későbbi korokban, főleg a 19. században az ünneplés-emlékezés politikai színezetet nyerve emlékezetpolitikává alakult, és a hagyományos megemlékezésen túl már aktuális politikai jelszavakat, célokat fogalmazott meg a jelenkor vonatkozásában is. Mindezzel kiszakította az emlékezés tárgyát, a történelmi személyt saját múltbéli történeti korszakából, így a megemlékezés végső soron torzzá vált.

A 19. századi német nacionalizmushoz erősen kapcsolódott a protestantizmus öröksége, Luther egyfajta német nemzeti hőssé vált, éppen a nemzeti ébredés korszakában. Már nem elsősorban maga a 16. századi Luther és tevékenysége került a középpontba, hanem a 19. századi emlékezetpolitika által kialakult identitástudat. A korabeli emlékezetpolitika nem az egyéni megemlékezést helyezte előtérbe, hanem sokkal inkább a tömegek emlékezetét kívánta erősíteni, aminek következtében kollektív identitástudat alakult ki. A Luther-emlékművek esetében látható, hogy azok elsősorban nem a 16. században élt Luther Márton testét meg, hanem az aktuális viszonyok és eszmék jelennek meg az ábrázolásokon.

A monográfia az 1817–1917 közötti Luther-emlékművek vizsgálata során négy szakaszt különít el. Fontos rögzíteni, hogy a szerző nem állította kutatása céljából az összes Luther-szoborábrázolás felderítését, kizárólag a talapzattal ellátott köztéri szobrok ismertetésére vállalkozott, ezért a mellészobrok, domborművek, épületszobrok nem tartoztak a vizsgálódás tárgykörébe. Módszerét azzal indokolta, hogy a kültéri szobrok kifejezőbbek, több tanúsággal szolgálnak a korabeli Luther-képre vonatkozóan. A képet azonban árnyalja, hogy a mű az egyházi épületeken vagy épületekben lévő szobrokat is elemzés tárgyává teszi.

Camilla Schneider az 1817–1917 közötti évekből 37 szabadon álló új Luther-emlékművet regisztrált, ebből nyolc a Német Birodalom határain kívül helyezkedett el. Ezekon kívül további 55, 1888–1912 között felavatott egyházi szobrot említ a szerző. Területi megoszlást tekintve a szoborállítások Wittenberg és szomszédságában sűrűsödtek, majd onnan távolodva egyre ritkultak. A szoborállítás esetében meghatározóak voltak az egyes vidékek felekezeti viszonyai. 1817–1917 között átlagosan egy-két emlékműavatás történt évente (1821–1861 között az átlagosnál kevesebb). A legtöbb Luther-szobrot, nyolcat, 1883-ban, Luther születésének 400. évfordulója alkalmából állították (*Denkmalboom*), azt követően folyamatosak voltak a szoborleleplezések. A szerző a szoboravatásokat táblázatokon, diagramokon is szemlélteti, melyeken jól láthatóak az emlékműavatási hullámok is.

A szobrok motívumai a következőket mutatják. Az emlékművek többségén Luther Márton talárban jelenik meg, kezében a Szentírással. Emellett sok egyéb ábrázolást is megfigyelhetünk, például Luther kezében kalapáccsal és a 95 tétellel, vagy az *Exsurge Domine* kezdetű pápai bullával. Az egyes német városoknak megvolt a saját Luther-képe, amely alapján megemlékeztek a reformátor életéről vagy valamelyik kiemelkedő cselekedetéről, vele kapcsolatos eseményről. A wormszi Luther-szobor például az 1521-es birodalmi gyűlésen megjelent Luthernek állít emléket. Érdekes a lipcsei szoboravatás története is. Lipcsében található az egyetlen olyan Luther-emlékmű, amely kettős alakot ábrázolt, Luther Mártont és a gyakran társának nevezett Philipp Melanchthont.

Összefoglalva, Camilla Schneider munkája egyértelműen hiánypótló. Átfogó képet ad nemcsak a Luther-szobrok történetéről, de bepillantást enged a korabeli, 19. századi német társadalom gondolkodásmódjába, Luther-értelmezésébe is. A monográfiában elhelyezett mellékletek, ábrák segítséget nyújtanak a téma átfogó megértéséhez. A munka a protestáns művelődés-, társadalom- és kultúrtörténet szempontjából is megkerülhetetlen. Ajánlható mindazoknak, akik meg kívánják ismerni a német protestáns szellemi örökséget.

Gorzás Benjámín*

* A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója (1088 Budapest, Reviczky u. 6.).

CONTENTS

Travels, Travellers and Travelogues: under Information History Magnifying Glass (László Z. Karvalics – Bernadett Szabó-Gajmer)	175
---	-----

Studies

Tamás Kristóf Árvai: Information Gain or Loss? The Interpretation Families of Sargon's II of Assyria Urartian Campaign (714 BC)	185
Szabolcs Felföldi: An Excavation on the 15 th Century Silk Road? Giosafat Barbaro's Adventure in Tana	215
Anita Sulyok: On the Road, by the Road: The Information Yield of Giacomo Casanova's Changes of Location	231
Géza Szász: Exploring Fever, Thirst for Information, Transmission of Knowledge: French Travelers in Hungary during the Reform Era	241
Janka Kovács: Technological Travel and Mental Health Reform: The Possibilities and Models of Psychiatric Institutionalization in Nineteenth-Century Hungary	257
Dorottya Mihályi: Colonial Propaganda and the Role of Concealment in Late 19 th Century North African Travelogues	283
László Z. Karvalics: From Xenia (Hospitalitas) to Selfie-Tourists: The Role of Travel in the Macrocommunity-Level Accumulation of Knowledge	299

Book Reviews

<i>Viatica</i> among the Journals Specialising in Travel History (Bernadett Szabó-Gajmer)	317
John Milton's <i>A Brief History of Moscovia</i> (Erzsébet Stróbl)	320
Luther in the Protestant Cultural Memory: Luther Monuments 1817–1917 (Benjámín Gorzás)	323
Regional and National Structures in Central Europe (Gábor Demeter)	326

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség